

низ фотографија које су настале током Стоимировићевих путовања, као и за време дипломатских и службених мисија. Оне јасно осликавају једну вишеслојну личност чији значај вишеструко превазилази локалне оквире. Фотографије које су објављене одраз су једног прошлог времена и имају велики описни и информативни потенцијал. Позната изрека да слика говори више од хиљаду речи на овом примеру добија још једну потврду.

На основу свега наведеног задовољство нам је да препоручимо читаоцима ову фотомонографију, сигурни да ће она побудити пажњу како стручне тако и шире јавности. На крају, треба похвалити и рад Историјског архива у Смедереву који се, осим објављивања архивског материјала, одликује и бројним другим активностима, као што су организовање архивистичких саветовања и запажених научних скупова.

Бојан СИМИЋ

---

Frank Biess. *Republik der Angst. Eine andere Geschichte der Bundesrepublik*. Rowohlt: Reinbek bei Hamburg, 2019, 624.

Страх је, слично другим психичким стањима и осећањима, сила од великог значаја у историји, а бројни радови показују да је овај феномен био изазован и подстицајан генерацијама научника. Подсетићемо на овом месту да су се на српском језику појавиле, између осталих, и књиге *Страх на Западу* и *Грех и страх* француског историчара Жана Делимоа, те студија *Страх у позној Византији* проф. Радивоја Радића. Након почетног импулса који се везује за утицај француске школе Анала, посебно се у Немачкој развила жива и иновативна дискусија о настајућој дисциплини која је названа историја емоција. Међу заслужнима за брзо етаблирање *Emotionsgeschichte*-а свакако је и немачко-амерички историчар Франк Бис, професор историје на Универзитету Калифорнија у Сан Дијегу. Бис припада скупуни водећих познавалаца немачке историје након Другог светског рата, о чему сведочи и дело *Повратници кући: повратак ратних заробљеника и наслеђе пораза у послератној Немачкој* коју је објавила издавачка кућа Принстонског универзитета. Посебну пажњу западне научне јавности привукла је и монографија *Република страха: једна другачија историја Савезне Републике*.

Иако је могао да се посвети анализи сложене историје Бонске републике искључиво пратећи линије политичког живота, Бис се определио да напише историју Западне Немачке полазећи од другачијих претпоставки. Не запостављајући политичке факторе, аутор је извршио периодизацију прошлости на основу промењивих циклуса страха и неизвесности (нем. Angstzyklen) који су били праћени великим друштвеним, политичким и емоционалним кризама (нем. Angstkrisen). У уводним разматрањима Бис

је покушао да дефинише страх смештајући га у политички, психолошки и филозофски контекст, а основно полазиште читаве студије јесте да страх представља важан елемент у демократским друштвима будући да утиче и на политичко одлучивање.

Почетак „другачије“ историје СР Немачке поклапа се са временом након Другог светског рата. Иако је Хана Арент након 1945. године закључила да су „Немци неспособни да осећају“, у првом и другом поглављу је уверљиво доказано да су страхови били саставни део свакодневице. С обзиром на непосредно видљиве последице Холокауста, масовно избеглиштво из Источне Европе, те тешко бреме савезничке окупације и пораза у рату, становништво је отворено показивало велику бригу за сопствену будућност. Страх од јеврејске одмазде, принудног рада, окрутне денацификације, масовне међусобне денунцијације и реторзије савезничких трупа представљали су највеће проблеме за просечног грађанина. Анализирајући духовни развој у Немачкој, Бис је уочио неколико кључних феномена послератног времена. Првенствено је питање регрутовања младих Немаца, затим некадашњих нацистичких официра и незапослених грађана у Легију странаца Француске отворило широку дебату о суверенитету и патриотизму. Значајна последица присуства страха у јавном мњењу јесте, како је закључио Бис, и поновно увођење политике кажњавања службења у страним трупама које је било укинута 1945. године.

Са постепеним повратком суверености, поставило се за време владавине Конрада Аденауера и питање одговарајуће политике обнове немачког друштва. Успостављању цивилне одбране, као једног од облика колективне безбедности у хладноратовској Немачкој, и општеприсутном антагонизму према страним трупама писац дела је посветио део треће целине. Ипак, ресуверенизација државе није била предмет масовног одобравања немачких грађана будући да су они показивали резервисаност према употреби војне силе плашећи се репризе догађаја из Другог светског рата. Сву комплексност поратног друштва аутор је представио не само проблематизујући однос цивила према јачању снага безбедности већ и пратећи њихов став према политици денацификације. Код већине становништва осетила се и замореност од политике обрачуна са нацистичком прошлошћу. Нови непријатељ, у све антагонизованијем хладноратовском свету, током педесетих година постали су комунисти, а кампања са порукама попут „Lieber tot als rot“ („Боље бити мртав него црвен“) имала је за циљ да емоционално мобилише Немце који су се налазили на граници два супротстављена блока. Према ауторовим закључцима, становници Западне Немачке су почетком шездесетих година постепено прихватили нову реалност сарађујући са Сједињеним Државама.

Проучавајући историју Бонске републике током седме деценије ХХ века, Франк Бис је препознао нове страхове који су били последица тзв. „привредног чуда“ (нем. *Wirtschaftswunder*). Аутоматизација рада нужно је довела и до обнављања старих дебата, деценијама присутних у немачком друштву, о све тежем положају човека у свету у коме је технологија прети-

ла да преузме све послове. Основни страх ове генерације заснивао се, међутим, на песимистичном уверењу да ће се Бон претворити у Вајмар, односно да ће нова држава, занемарујући демократизацију и либерализацију друштва, поново постати жртва ауторитарних и тоталитарних режима. У прилог овим дилемама несумњиво су ишли и многобројни скандали Аденауерових сарадника који су били уплетени у нацистичке злочине, те поновна појава антисемитизма и екстремне деснице. Изнова се пробудила опасност од државе која је могла да искористи своју моћ у сврху истребљивања и експлоатисања људи. Власти суштински демилитаризоване Западне Немачке морале су стога грађанство да уверавају да повратак питања рата у домен уставних надлежности неће бити употребљен у оружаном сукобу са Источним блоком који би довео до масовног уништења.

Једна од хронолошких тачака које политичка, интелектуална и социјална историја (у овом случају историја емоција) препознају као значајне јесте и 1968. година, а „нова левица“ предмет је детаљне Бисове анализе. Очекивања ове групације, сликовито представљена између утопије и параноје, заснивала су се на уверењу да ће се колективним животом и слободама превазићи страхови, агресија и изолација. Ипак, критике левог тоталитаризма које су долазиле од конзервативаца, либерала и других левичара, као и појаве антиционизма, антисемитизма и тероризма у редовима шездесетосмаша утицале су на опадање популарности новог покрета. Међутим, промена разумевања емоционалности, истицање слобода, постепено напуштање страха од рата и освешћивање значаја болести (посебно у контексту открића рака и психичких обољења) обележили су почетак нове епохе.

Економска криза почетком седамдесетих година отворила је не само питање социјалне егзистенције већ и поново пробудила старе бриге о могућим последицама привредне пропасти. Извештаји Римског клуба, апокалиптични романи попут *Последње деце Шевенборна* и чернобиљска катастрофа указивали су на значај еколошких тема у јавности, а употреба атомске енергије довела је до поларизације грађанства. Уз бројне еколошке организације, и пацифисти су знатно, пледирајући на превазилажење бројних сукоба, алармирали целокупну популацију и подсећали све на могуће опасности новог нуклеарног арсенала САД-а и СССР-а.

Као својеврсни додатак књизи, Бис у последњем делу представља читаоцима и историју политизације емоција након пада Гвоздене завесе. Старе дилеме (улога државе, употреба војне моћи, питање модернизације и опасност од успона екстремне деснице) нису нестале ни након поновног уједињења 1990. године. Како је званични Берлин водио све активнију и офанзивнију спољну политику, тако је и јавност негодовала због учешћа Бундесвера у НАТО интервенцијама. Такође, масовна имиграција људи широм света пробудила је многобројне страхове домицилног становништва о расној, националној, верској и економској будућности Немачке. Ограничена асимилација досељеника, уз терористичке нападе, довела је до мобили-

зације дела бирача и појаве нових антимигрантских организација и партија које су измениле политичку архитектуру земље.

Колико је ова књига у исто време и научна и ангажована, сведочи последње поглавље, које носи назив Демократска политика емоција. Као решење за проблеме, Франк Бис је понудио концепт култивације демократских страхова. Овај приступ, сугерише аутор, послужио би не само у рушењу ауторитаристичких тенденција у друштву него би помогао и у одбрани демократских институција. У том смислу, пређашња искуства могу бити важан оријентир у решавању социјалних криза.

Књига Франка Биса представља једно иновативно дело у области савремене историје, пре свега због скретања пажње на феномен политичке употребе емоција. *Република страха* својом методологијом представља успешан начин еклектичног измирења неколико историографских дисциплина (политичка историја, друштвена историја, историја менталитета, историја идеја и др.) које заједничким снагама покушавају да разумеју комплексно поље осећајности. Обухватајући многе друштвене и интелектуалне феномене савремене Немачке, Бис је читаоцима представио несумњиву повезаност континуитета и промена у једном друштву. И поред чињенице да је аутор у тумачењима исказао и своја политичка уверења (што нарочито долази до изражаја приликом критичких осврта на политику Доналда Трампа и десничарских популистичких покрета), ова студија недвосмислено својом акрибичношћу и оригиналношћу може послужити не само проучаваоцима Немачке већ и многим историчарима широм света.

Петар С. ЂУРЧИЋ

---

Jeremy Friedman. *Ripe for Revolution: Building Socialism in the Third World*. Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press, 2021.

Велики број земаља Трећег света се, у првих неколико деценија по завршетку Другог светског рата, симптоматично опредељивао за социјалистички модел развоја. Главни разлог, како је приметио Од Арне Вестад, представљало је убеђење да је социјалистички модел био више у складу са идејом о праведном друштву, као и чињеница да Совјетски Савез брже напредује од Сједињених Држава. С друге стране, капиталистички модел је, за многе новоослобођене земље, подразумевао свесрдну сарадњу са дојучерашњим колонизаторима, што је такође утицало на одлуку да се крене „другим“ путем.

Убрзо су постављена многа питања практичне примене и стварања одрживог модела социјалистичке изградње у државама Азије, Африке и Ла-